

חקר ההומור בחינוך - חשיבותה של אי-רצינות

יו"ר: ע. פלורנטל

מכללת לוינסקי לחינוך, תל אביב, ישראל
סטודיו משאבים לטיפול באמצעות יצירה והבעה, הוד השרון, ישראל

הומור לשוני - תיאוריה ומעשה בשירות האוריינות

צ. שלום¹, פ. קוטלר²

¹מכללת לוינסקי לחינוך, תל אביב; ²אוניברסיטת תל אביב, תל אביב, ישראל

הקשר בין ההומור הלשוני לבין קידום היכולות האורייניות-שפתיות וטיפול המודעות לתופעות הנקשרות לשפה העברית הוא שעומד בבסיסה של ההרצאה המבוססת על מאמר שנכתב בנושא.

מחקרי ההתערבות הרבים, הניסיון בהוראה ובהכשרת מורים והליווי שלהם בשטח מחזקים את האמונה בכוחו של ההומור הלשוני לתרום לקידום היכולות האורייניות בבית הספר ולתרום לאהבת השפה העברית. שילוב הומור לשוני בכל הזדמנות של עיסוק בתחום הלשוני משפיע בו זמנית הן על פיתוח היכולות האורייניות והן על ההנאה מהעיסוק בשפה. שתי מטרות אלו מתאימות למטרות הוראת לשון כשפת אם במדינת ישראל ונכללות בתכניות לימודים בתחום השפה לגן, לבית הספר היסודי ולבית הספר העל יסודי. בהרצאה זו נבקש להמליץ על שילוב הומור לשוני תוך שימוש בתופעות הלשוניות הרבות העומדות ל"שירותו" ותוך שימוש בדוגמאות הרבות הזמינות למורים ולתלמידים במציאות של חיינו כמו עיתונות, במיוחד כותרות, ספרי בדיחות ומאגרי בדיחות ומשחקי לשון, תכניות הומור וסטירה, פרסומות וגם ספרי לימוד אחדים

המשלבים הומור לשוני: התופעות הלשוניות מתאימות לנושאים הלשוניים הנלמדים בבתי הספר בכל תחומי השפה; הזמינות וההתחדשות האקטואלית של הדוגמאות מזמנת למורים העוסקים בחינוך לשוני הפעלות יצירתיות והנאה גם במציאת הדוגמאות ובהתאמת המציאות הלשונית לפעילויות השונות בתחום השפה בכיתה ובבית הספר.

תרומת ההומור הלשוני היא לאוריינות לא רק כתחום ידע, אלא גם ככלי חשוב ללימוד ולהתפתחות אישית. שימוש בהומור לשוני בזמן ההוראה יוצר גיוון בדרכי ההוראה, מפתח יצירתיות, מקדם יכולות חברתיות, מהנה באופן כללי ותורם להנאה מהשפה. לבסוף, ההמלצה המנומקת לשלב הומור לשוני במעשה האורייני מלווה בדוגמאות הומוריסטיות ובהמלצות אופרטיביות לבניית סביבה מתאימה לטיפול ההומור הלשוני.

התלמיד הצוחק והמורה הרציני - דיסוננס חינוכי?

א. סובר

המכללה האקדמית אשקלון, אשקלון; אקדמיית אלקאסמי, בקה אל גרבייה; המכללה האקדמית הערבית, חיפה; האגודה הישראלית לחקר ההומור, ישראל

המאמר עוסק בהיבט אחד של היחסים שבין מורה לתלמיד במערכת החינוך ובמיוחד בגיל ההתבגרות. רבות נכתב על ההומור והצחוק במהלך העשורים האחרונים. תחומי הידע שטופלו במיוחד בתחום זה הינם הפסיכולוגיה, הסוציולוגיה, הספרות, הפולקלור והלשון. מעט מדי נכתב על ההומור וצחוק בחינוך. לכאורה מדובר בשני קצוות של אותה מערכת. האחת עוסקת בעיקר בהקניית ידע וערכים והאחרת מיוחסת לתרבות הפנאי. כאן מתחילה הבעיה של הטיפול בנושא. כיצד נחבר בין ההומור וצחוק ששייכים לחלק החוץ כיתתי לבין שיעורים כמו מתמטיקה, ספרות ותנ"ך שמתקיימים בתוך הכיתה? האחד חסר רסן והאחר מאוד רציני. במאמרי אטען שכיום קשה ללמד מקצוע דיסציפלינארי כלשהו ללא תיבולו בהומור וצחוק. זאת, משום שהתלמיד רווי הטכנולוגיה התקשורתית: אינטרנט, טלוויזיה, משחקי מחשב ואייפון, אינו מסוגל להתרכז כארבעים וחמש דקות בהסבריו של המורה ללא מספר הפסקות מתודיות. השימוש היומיומי בטכנולוגיות התקשורת מפחית את כושר הריכוז של התלמידים. לו יכול היה התלמיד לחוץ על השלט ולהעלים את המורה למספר דקות פרסומת בכל רבע שעה של לימוד ולחזור לאחר ארבע דקות אל תכנית הלימודים, היה קל לו יותר ללמוד את המקצוע הנדרש. נראה ששאיפה זו לא תתממש בטווח הנראה לעין. אם כן מה יכול לעשות התלמיד כדי להיות מסוגל ללמוד ספרות, היסטוריה, לשון ומתמטיקה מצד אחד ולפרוק את המתח הבלתי נסבל של הקשבה רצופה למורה בשיעור? התשובה היא: יצירת מצבים הומוריסטיים שגורמים לו ולסביבה שלו לצחוק במסגרת השיעור. יחסו של המורה למעשה ההומוריסטי של התלמיד תלוי בהבנתו את הפונקציות של ההומור והצחוק לשירות האדם ובמקרה זה לשירות התלמיד. אחת הפונקציות החשובות שממלאים ההומור והצחוק היא פריקת מתח. התלמיד פורק באמצעות הצחוק את המתח המצטבר במהלך השיעור, ולאחר מכן חוזר אל מסגרת השיעור ולהמשך הלמידה. האם המורה מבין את הצורך הזה של התלמיד? התשובה תלויה באישיותו של המורה ובידע שרכש על ההומור וצחוק. מסתבר שחלק ניכר של המורים אינו יודע להתמודד עם ההומור בזמן השיעור. מורים רבים מגיבים באופן שלילי לצחוק בזמן השיעור. לעתים קרובות הם מענישים על כך את התלמיד.

וכאן נשאלת השאלה, האם המורה בעצמו יודע להשתמש בהומור? מחקרים מלמדים שמעטים יודעים לעשות זאת ועוד פחות יודעים לעשות זאת היטב. המורים נתפסים כאנשים רציניים שי

להם משימה רצינית - ללמד את הדיסציפלינה עליה הם אמונים. למורה אין הכשרה כלשהי שתלמד אותו את רזי ההומור ושילובו בשיעורים הדיסציפלינאריים. במוסדות להכשרת עובדי הוראה אין קורסים שמלמדים שילוב של ההומור וצחוק בתהליך הלמידה.

מכאן שההמלצה היא לשקול לשלב את לימודי ההומור בחוגים להכשרת עובדי הוראה במכללות ובאוניברסיטאות, בכדי לצמצם את הפער ההולך ומתרחב בין הצורך של המורה ללמד לבין היכולת של התלמיד ללמוד.

אינטליגנציה רגשית והומור בחינוך - המשמעות, החשיבות והאמצעים לחנך תלמידים מאושרים

ד. קידור

המחלקה לתקשורת אנושית, בריאות ואתיקה במרכז הבינלאומי לבריאות משפט ואתיקה באוניברסיטת חיפה, חיפה; המכללה האקדמית צפת, צפת; הסתדרות המורים, ישראל

האינטליגנציה הרגשית (EQ) הינה חיבור מודע ומושכל של מחשבה ורגש המובילים להתנהגות המקדמת מערכות יחסים ומביאה את האדם למצב אופטימאלי עם עצמו ועם סביבתו. באמצעות גיוס הרגשות וחיבור נכון בינו לבין התהליך המחשבתי הרציונאלי נוכל ליצור הרמוניה בין המחשבה, הרגש וההתנהגות ולכוון ריאקציות מתוך בחירה ולא מתוך תגובה אוטומטית אימפולסיבית. שימוש במיומנויות אלו יביא את הפרט לכוון, ליצור, להוביל ולנהל את תגובותיו ותגובות הזולת לאפיקים רצויים ומלאים יותר מבחינה אישית ובינאישית בכל תחומי החיים, בזוגיות, הורות, עבודה, חברה, חינוך.

בהסתכלות על האינטליגנציה הרגשית כפירמידה, בבסיסה מצויה מודעות האדם לרגשותיו, מחשבותיו והתנהגותו. מעל שלב זה של הפירמידה מצוי השלב בו מזהה האדם את השינויים הקוגניטיביים והרגשיים החלים בו במצבים שונים. שלב נוסף הוא יכולת האדם להפעיל את "מנגנון ההשהיה" לפני התגובה על מנת שיוכל למתן תגובות ספונטניות, אוטומטיות והישרדותיות. השלב שלאחריו הוא יכולת האדם לבחור בתגובה למצב נתון על מנת להגיע לאפקטיביות תוך אישית ובינאישית. בראש סולם הפירמידה נמצא השימוש בהומור. ההומור מעגן בתוכו את כל השלבים בהיררכיה התגובתית של האינטליגנציה הרגשית. אדם המשתמש בהומור מתעלה, למעשה, על הרצון והאינסטינקט "החייתי" הבסיסי לתגובה לסביבתו. שימוש בהומור, במיוחד במצבים פחות "ידידותיים" לאדם, מאפשר צמצום והקטנה של אירועים לא נעימים וגיוס משאבים קוגניטיביים ורגשיים בעלי עצמה המנווטים את התנהגותו של האדם. אנשים בעלי הומור ואינטליגנטיים מבחינה רגשית יודעים לשלב בין השכל והרגש ולרכך ולטבל את המציאות בהומור. שילוב זה מתבטא במודעות וערנות לרגשות המתחוללים הן אצל הפרט והן אצל זולתו, ביכולת להביעם ולבטאם וביכולת לכוונם באמצעות חשיבה מודעת לתהליכים הבונים ומשפרים את איכות החיים ומערכות היחסים התוך אישיים והבינאישיים. אנשים המודעים לרגשותיהם מנווטים אותם, מתחברים אליהם ויוצרים מערכת שליטה ובקרה טובה יותר על חייהם. גולת הכותרת ביישום האינטליגנציה הרגשית היא להיות **אדם בוחר**, הבוחר את תגובותיו, מייצר את רגשותיו, מניע את פעולותיו ובצורה זו יוצר ובונה משמעות.

שימוש באינטליגנציה רגשית ובהומור מאפשר יצירת שינוי בהתייחסות הקוגניטיבית והרגשית בכלל ובמצבים ספציפיים בפרט.

יצירת פרופורציה, תחושת שליטה ומתן משמעות למצב קיים, הפיכת חיסרון ליתרון, יצירתיות, הפיכת מצב מסוים לאבסורדי ועוררות הילד שבאדם הם חלק ממכלול גישת האדם המשתמש בהומור ובאינטליגנציה רגשית באירועים הדינאמיים בחייו. שימוש בכלים אלה מאפשר יצירת איכות חיים רגשית ופיסית טובה, יעילה ונעימה יותר.

מנהלים, מורים, מחנכים ואנשי חינוך טוענים שערכי החברה קרסו. הם משקיעים אנרגיות עצומות ומתמודדים יומיום בבית הספר עם אלימות גואה, חוסר ערכים, חוסר נורמות ואתיקה, חוסר כבוד ובעיות משמעות. היום ברור הקשר החד משמעי בין דפוסי התנהגות אלו ובין אינטליגנציה רגשית - ככל שהאינטליגנציה הרגשית של הפרט גבוהה ומפותחת יותר התנהלותו האישית והבינאישית במדדים ערכיים, אתיים ומוסריים גבוהה יותר וככל שהאינטליגנציה הרגשית מוטמעת ביתר שאת, ערכים ואתיקה הופכים להיות אצל הילד והמתבגר לאימננטיים ולא חיצוניים. ערכים ונורמות אתיים ומוסריים גבוהים ועמוקים אלה יוצרים אצל הילד והמתבגר מנגנון ותהליכי התנהגות והתנהלות יומיומיים הנובעים ממודעות אישית ובינאישית גבוהה והמאפשרים לבנות מערכות יחסי גומלין חיוביים, נעימים ויוצרי אמון בין הפרט לסביבתו. מכאן, אני מאמינה שככל שהאינטליגנציה הרגשית תוטמע מגיל צעיר יותר, המורים ומערכת החינוך יצטרכו פחות ופחות להיאבק ולהילחם בבעיות משמעות, בעיות אתיות, חוסר כבוד, אלימות וחוסר אחריות. חינוך המבוסס על אינטליגנציה

רגשית יעצים אצל הילד הרך והתלמיד המתבגר את חווית הלמידה ויציידו אותם בכלים ליצירת משמעות פנימית ולמיטביות רגשית.

אינטליגנציה רגשית והומור ניתנים ללמידה, לפיתוח ולשיפור. תחילת הדרך מעוגנת במודעות, בנכונות, ברצון ובהכרה שניתן (וצריך) לשנות גישה לחיים. האדם יכול לבחור במידה רבה כיצד לחיות את חייו. שימוש יעיל וראוי בהומור ובאינטליגנציה רגשית סולל, במידה ניכרת, גם את התייחסותנו לעיצוב עתידנו. הפחתת דאגה, הגברת האופטימיות, ראייה קלילה יותר של המציאות, עיצובה והתאמתה לצרכי הפרט וסביבתו משפיעים על מעשיו ופעולתו של האדם בהווה וללא ספק בונים גם את דרך ראייתו והערכתו את העתיד. תקווה, אופטימיות וראייה הוליסטית והומוריסטית של החיים מהוות חלק אינטגרלי מחיינו ומהמוטיבציה ליצור, לבנות, לעשות ולפעול.

הומור וקומיקס חינוכי - מניעת שחיקת המורה והגברת פניות התלמיד להוראה ולחינוך

ע. פלורנטל

מכללת לוינסקי לחינוך, תל אביב; סטודיו משאבים לטיפול באמצעות יצירה והבעה, הוד השרון, ישראל

הפוגות קומיות ציור קומיקס ככלים להבעה פורקן תסכולים והגברת קליטת מידע

תלמידים רבים אינם מסוגלים להפנים את חומר הלימודים; גיל הנעורים עתיר הורמונים, טרדות חברתיות, ומקשה עליהם להתרכז. על מנת שהתלמיד יפנים את התוכן הלימודי עליו להיות פנוי, אחרת ראשו ולבו עסוקים בחוויות חברתיות משפחתיות ואינו פנוי לתהליך החשיבה, הדורש פניות. עבודות ומבחנים אומנם מאיצים את הלמידה אך רצוי ואף חיוני לאפשר לתלמיד להתמודד עם הלמידה בדרך רכה ונעימה. תהליך התמודדות הוא ניסיון להתגבר על קשיים ובעיות תוך כדי פיתוח מודעות פנימית ראשונית. מאמץ שבו מגייס התלמיד, מתוך עצמו ומן החוץ, משאבים וכוחות שמאפשרים לו להתגבר על בעיותיו.

קומיקס חינוכי

ציור קומיקס הוא כלי יעיל לטיפול באירועי אלימות וחוויות קשות, המחבלות בתחושת האני. באפשרותו לנטרל את גורם הלחץ ולעודד אינטראקציה בין-אישית. כלי זה מאפשר שימוש בדמיון או בביטוי חוויה שהתרחשה ובדרכי ההיחלצות ממנה. מחנכים ומורים המשלבים הומור בכתה מאפשרים לכול התלמידים בו זמנית לטפל באירועים של השפלה, עלבון, הטרדה ואלימות, תהליכי התמודדות מצמיחים את התלמידים ומאפשרים להם להגיע למקום של הקשבה

- שילוב הומור וקומיקס בהוראה ובחינוך תורם לפניות ללמידה
- ניתן לטפל 'כאן ועכשיו' בבעיות שצצות בכיתות.
- ציורים של סיפורים מהכיתה: טיפול במצבי לחץ, חרדה, אלימות. פגיעות בושה עלבון.
- קומיקס חינוכי מאפשר הערכות למורים פתוחים להשפעת ההומור על ההוראה המאפשרת הכנסת משב רוח חיוני לכיתות.

במאה ה' 21 הרעש, המהירות, התחרות, החרדה, הלחץ מתעצמים ומציפים את היחיד. ראוי לזכור בהתמודדות את ארבעת המילים הבאות פרופורציה, אלטרנטיבה, הומור ופרספקטיבה.

בדיחה טובה שנאמרת בתזמון טוב, על ידי מורה שנון משנה את האווירה. תלמידים וסטודנטים כיום רגילים לאביזרים אלקטרוניים מהירים, לפרסומות, הם זקוקים להפסקות קומיות על מנת להטמיע את החומר הנלמד. ההומור מביא לידי רוממות רוח ומאפשר הכלה והקשבה.

מסקנה: שילוב בדיחות חידות וקומיקס תורם לשילובים בנושאים אינטרדיסציפלינטריים. ניתן לשלב חידה מתמטית בשיעור אומנות, או רגע של ציור בשעור מתמטיקה. הכל למען מטרה נעלה, שהגיעה זמנה עתה; מורה מרוצה ותלמיד לומד.

מורים המשלבים הומור יצאו נשכרים, ימנעו את תהליכי השחיקה של מקצוע ההוראה. ההומור והקומיקס החינוכי מפיגים מתחים, לחצים וכעסים והתלמידים והמורים יגיעו ל well being. המאפשרים הקשבה, פתיחות לקליטת חומר לימודי ואקלים כיתתי רגוע.